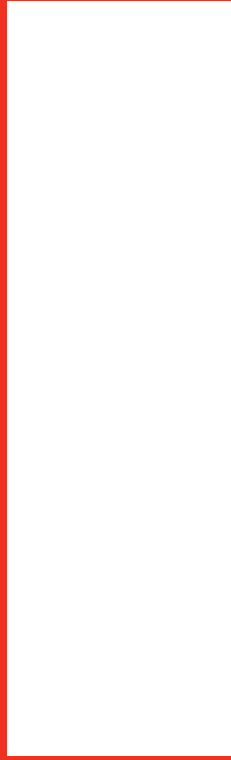


RISK

**Modige samtaler
om respekt, identitet, seksualitet og kropp**





IDENTITET

KJØNN OG IDENTITET

Innledning til temaet for gruppelederen

DETTE ER EN FORDYPNINGSTEKST til den som skal lede ei gruppe med samtaletemaet «kjønn og identitet». Teksten kan også være en introduksjonstekst til den som vil jobbe med temaet som selvstudium. De følgende øvelsene har fokus på heteronormativitet og privilegier som følger dette. Heteronormativitet er et begrep som er satt sammen av to ord: hetero og normativitet. For at du som gruppeleder skal kunne bidra til en god refleksjonsprosess i gruppa, er det positivt om du først selv tenker gjennom disse emnene og ser for deg hva som kan være viktig å snakke om i gruppa.

- *Hetero* er gresk og betyr «ulik». *Heterofil* betyr direkte oversatt «ulik venn». Begrepet brukes om jenter som forelsker seg i gutter og gutter som forelsker seg i gutter.
- *Normativitet* er i slekt med ordet *norm*. En norm er en regel som ikke er demokratisk vedtatt eller skrevet ned noe sted, men som likevel framkaller sanksjoner når den blir brutt. At noe er normativt betyr enkelt sagt at det «skal være sånn.»
- *Heteronormativitet* er normen som sier at alle mennesker er født som enten jenter eller gutter, og at alle jenter og gutter er interessert i å finne seg en partner av motsatt kjønn og nor-

malt vil få barn sammen med vedkommende. Jenter og gutter forutsettes å være fundamentalt ulike, samt ha ulike egenskaper, ferdigheter og interesser.

- *Sanksjon* betyr straff eller negativ reaksjon.

Hvis du som leser dette, er heterofil og tilfreds med dette: gratulerer! Du har så mange majoritetsprivilegier at du sannsynligvis ikke har tenkt gjennom dem. Det er viktig at du er bevisst egen posisjon, privilegier og eventuelle fordommer før du går i gang med å lede gruppa gjennom øvelsene. Du trenger ikke å være ekspert på emnet, og det er ikke meningen at du skal drive tavleundervisning om for eksempel transseksualitet. Men hvis du leser litt om det først, er du bedre forberedt på samtalen som dere skal ha.

Hvis du har vært leder for ungdom, har du sannsynligvis erfaringer både med miljøer som fungerer godt og miljøer som fungerer dårlig. Spør du unge om hva som kjennetegner et godt miljø, kommer det mange ulike svar. Mange vil si noe om at det er viktig for dem å få lov til å være den de er; det er viktig å kunne slappe av og være trygg sammen med lederne og de andre i miljøet. Det gjelder ikke minst de av oss som har en eller annen form for

minoritetsidentitet og ikke alltid kan forvente selv å få bestemme hva slags reaksjoner de får når de viser eller forteller andre om hvem de er.

Forsker og sosiolog Hanna Helseth er blant dem som har pekt på at «homo» og «hore» er blant de mest brukte skjellsordene i norske skolegårder. Ofte blir de brukt som sanksjoner mot barn og ungdom som bryter med heteronormativiteten. Det kan være en gutt som liker å pynte seg eller gråter når han er lei seg. Det kan være ei jente som snakker høyt og har sterke meninger.

Enkelte vil hevde at det ikke er så viktig å tematisere transseksualitet; det er ikke nødvendig å gi rom for å tenke på seg selv som noe annet enn gutt eller jente. Et vanlig argument er at denne tematikken angår så få: «Det er i alle fall ingen av ungdommene i vårt miljø som er opptatt av dette – for da hadde jo du som leder sikkert visst det, ikke sant?» Når man bruker denne argumentasjonen om andre minoriteter, blir det synlig hvor svak den er: «Det er ikke noe poeng i å bruke mye tid og krefter på å tilrettelegge lokalene for rullestolbrukere, kjøpe salmebok med blindeskrift eller sørge for at teleslyngeanlegget i kirka fungerer – det er jo ikke noen som sitter i rullestol, har synshemming eller hører dårlig hos oss!» Imidlertid vet ingen sikkert hvor mange i Norge som i løpet av livet er usikre på egen kjønnsidentitet. Vi har heller ingen oversikt over hvor mange som velger å endre kjønnsuttrykk permanent eller i perioder. Sjansen er alltid til stede for at noen du kjenner har slike tanker. Dette kan være særlig utfordrende når man er ungdom.

Mange unge opplever i løpet av puberteten at kjønnsrollene i et miljø virker trange. De kan ha lyst til å gjøre noe annet enn det lederne forventer av «vanlig» oppførsel fra gutter og jenter. Samtidig kan eksperimentering med kjønnsuttrykk medføre fare for sosiale sanksjoner. Ofte er det så uskyldig som at en gutt har mest lyst til å synge i koret på en konsert, selv om alle de andre guttene i Ten Sing-gruppa spiller i band. I sjeldnere tilfeller kan du møte ungdom som heller vil ta livet av seg enn å fortsette å leve med den kjønnsidentiteten de ble tildelt ved fødselen. Hvis du først har vist at du er trygg å snakke med og tør å utforske tanker om

kjønnsidentitet og kjønnsroller, er sjansen større for at akkurat du møter en av disse ungdommene og kan være en støtte. Sjansen øker for at en person med bevegelseshemming kommer på et møte hvis det er allment kjent at lokalet er tilrettelagt for rullestolbrukere. Slik øker også sjansen for at noen tør å være åpne om hvem de er hvis lederen er bevisst på tenkning om kjønn, kjønnsroller og kjønnsidentitet.

Samtidig må det være sant: Det hjelper ikke med ord hvis de ikke følges av handling. Et stort banner hvor det står «Velkommen til alle som sitter i rullestol!» hjelper lite hvis rullestolen må bæres ti trapper opp for å komme til den delen av lokalet der det *kule* skjer. Å si at «hos oss er det greit å være transperson eller bryte med kjønnsroller. Alle skal få være den de er!» betyr lite hvis praksisen din som leder i miljøet fortsatt er preget av heteronormativitet.

Når vi sammenligner funksjonsnedsettelse med det å bryte med heteronormativiteten, er det fordi diskriminering av en som sitter i rullestol veldig ofte vil oppdages umiddelbart når den skjer. Det gjør ikke den typen diskriminering noe bedre. Samtidig kan det være vanskelig å si ifra for den som rammes. Det kan ende med: «Nei, nei, det gjør ingenting at de andre er på kafeen der oppe og jeg sitter her nede alene... De kommer sikkert ned trappa igjen snart...» Ingen ønsker å være den som lager bråk eller oppleves som vanskelig, men alle ønsker å få mest mulig frihet til å være den de er og gjøre det de har lyst til. De fleste synes det er behagelig å slippe å ta eneansvaret for å inkludere seg selv.

Dette gjelder også den i gruppa som har en matalergi. Hvis lederen må få beskjed før hvert eneste fredagsmøte om å bestille en glutenfri pizza, vil vedkommende med glutenallergi kunne gi opp etter noen uker. Etter å ha gitt beskjed ti ganger på rad kan h*n føle seg masete eller kanskje begynne å spise middag hjemme i stedet. For virkelig å inkludere vedkommende, må lederen endre tankesett. Det må være en selvfølgelig tanke ved pizzabestillingen at «i kveld kan det komme noen som er allergiske mot gluten». Den som er bevisst glutenallergi, vil kanskje også bli bevisst nøtteallergi, at noen

er vegetarianere og at noen ikke spiser svinekjøtt. Inkludering handler om å ta valg som er best mulig for flest mulig. Det handler om ikke å godta at en minoritet systematisk skyves ut av fellesskapet fordi majoritetens behov styrer praksisen.

Hvis du bruker rullestol og blir sittende alene nederst i trappa, oppdager noen det til slutt. Hvis du ikke får mat du kan spise, vil noen legge merke til at du ikke forsyner deg. Ofte vil noen forsøke å finne en løsning. Men hvis en transperson gang på gang må velge enten guttelaget eller jentelaget på fotballturnering eller ikke tør å gå på do i kirka, er det mindre sannsynlig at noen tar tak i problemet. Om noen forsøker uten å være bevisst på hvordan, kan det gjøre situasjonen verre. Se for deg konfirmantlederen som klapper i hendene og erklærer: «Kim må få lov til å gå på jentedoen fordi han, eller var det hun, ikke har noen penis, og derfor ikke klarer å bruke pissoaret. Så ingen må erte Kim fordi han går på jentedoen! Hører dere det?» eller «Kim, nå kan du få velge; vil du være gutt eller jente i dag? For alle må være på det ene eller det andre laget.» De færreste av oss trives med å løftes fram som annerledes. Heller enn å gjøre dette, bør ledere derfor bidra til at alle kan inkluderes som likeverdige.

Dersom du som leder har tenkt å dele en gruppe etter kjønn, så tenk ganske enkelt gjennom om det virkelig er nødvendig. Forsøk å unngå at alle må velge jente- eller guttelaget. Det koster deg lite, samtidig som det betyr mye for dem som ellers stadig må ta et umulig valg på premisser som ikke er selvvilgt.

Noen faguttrykk om kjønn og kjønnsidentitet:

- *Transpersoner* er et samlebegrep for alle som ikke er tilfreds med kjønnsidentiteten som de ble tildelt ved fødsel. Noen ønsker å bli identifisert som et spesifikt kjønn, mens andre skulle ønske å slippe å måtte velge en spesifikk kjønnsidentitet.
- Å være *cis-person* vil si å være tilfreds med kjønn som man ble tildelt ved fødsel.
- En som er født med biologisk kjønn jente og identifiserer seg som gutt, eller omvendt, kalles ofte *transseksuell*, *transkjønnet* eller *transgendered*. Ofte vil en person med denne typen

identitet helst bli identifisert og omtalt som enten gutt/mann eller jente/kvinne.

- En *transvestitt* er vanligvis enten en jente som av og til vil kle seg som gutt eller en gutt som av og til vil kle seg som jente. For noen transvestitter er identiteten primært en seksuell fetich, men ikke for de fleste. En transvestitt kler seg ikke ut – han/hun kler seg om.
- Å være *transperson* vil som oftest si å ha et ønske om hverken å være jente eller gutt, men noe imellom. Noen ønsker å identifiseres kjønnsnøytralt eller *androgyn*, mens andre har en opplevelse av å være ett bestemt kjønn, men ikke jente eller gutt.
- *Intersex* betyr å være født med uklar biologisk kjønnsidentitet.
- *Drag-queen* eller *drag-king* er en betegnelse på personer som kler seg ut og imiterer en bestemt kjønnsrolle uten selv nødvendigvis å ha transidentitet. Dette er ofte for moro skyld, men kan inneholde en kritikk av fordommer eller parodier på trange kjønnsroller.
- *LHBT-personer* er et samlebegrep for lesbiske, homofile, bifile og transpersoner.
- *Skeiv* er den norske oversettelsen av *queer*. Kort fortalt betyr det å bryte eller ønske å bryte med heteronormativiteten, for eksempel i handlinger, uttrykk eller tankesett.

Engelsk har to ulike begreper som begge oversettes med *kjønn* på norsk; *sex* og *gender*. *Sex* er enkelt sagt den biologiske delen, mens *gender* er den mentale eller psykiske delen av det å ha et kjønn. På norsk må vi lage sammensatte uttrykk for å forklare ulike aspekter ved kjønn og kjønnsidentitet:

- **Biologisk kjønn:** Det som teller i forplantningen; om man har penis eller vagina.
- **Sosialt kjønn:** En måte å snakke om kjønnsroller på, gitt at kjønnsrollene ikke er medfødt på samme måte som biologisk kjønn kan være.
- **Psykisk eller mentalt kjønn:** Den kjønnsidentiteten man ser seg selv med, uavhengig av biologisk kjønn eller tildelt sosialt kjønn.
- **Genetisk kjønn:** Biologisk kjønn mann kjenntegnes vanligvis av XY-kromosomer og biologisk kjønn kvinne av XX-kromosomer. Men det finnes eksempler både på andre kombinasjo-

ner, f. eks. XXY, eller at biologisk og genetisk kjønn ikke samsvarer.

Her er en oversikt over de største organisasjonene i Norge som arbeider med og for transpersoner. På hjemmesidene finnes mer informasjon og kontaktinformasjon.

- *Landsforeningen for lesbiske, homofile, bifile og transpersoner (LLH)* har en egen temaside om trans: llh.no/nor/om_deg/transpersoner/
- *Skeiv Ungdom* jobber for at alle skal få være seg selv uavhengig av seksualitet og kjønnsidentitet. De har brosjyrer til fri nedlastning. www.skeivungdom.no/publikasjoner/
- *Harry Benjamin Ressurssenter*, som primært har sitt arbeid med personer som ønsker å foreta eller har foretatt kirurgiske inngrep for å få et annet juridisk kjønn: www.hbrs.no
- *Forbundet for transpersoner (FTPN)* har historisk arbeidet mest med transvestitter, men har nå bredere sikt. Tett samarbeid med blant annet Stensveen Ressurssenter: www.ftpn.no

Til diskusjon eller egenrefleksjon for ledere

MANGE SANKSJONERER barn og unge for brudd på heteronormativiteten uten å tenke over det. Det er så vanlig med forventninger til at barn og unge følger visse kjønnsroller, at mange ikke tenker over at de bidrar til det. Finnes følgende praksiser i deres miljø?

- Gutter forventes å tåle litt mer enn jenter. Hvis en gutt slår seg eller blir ertet, blir han bedt om å ta seg sammen. En jente som opplever det samme, får oppmerksomhet og trøst fra lederne.
- Fast underholdningsinnslag på leir er leker med en undertone av seksualitet. Jenter og gutter skal for eksempel frakte en fyrstikk fra munn til munn, eller en jente skal kjenne igjen en bestemt gutt selv om hun har bind for øynene.
- Hvis en gutt og ei jente er venner, risikerer de å bli ertet av lederne og kalt kjærester.

- På leir eller tur deles det inn i jente- og gutterom og alle skal være på rommet etter et visst klokkeslett. Jenter som går inn på andre jenters rom, opplever ikke tilsnakk på samme måte som ei jente som går inn på et gutterom.
- Ledere antar at alle barn bor hos begge sine heterofile foreldre og sier for eksempel i plenum at «Nå skal det bli fint å komme hjem til mamma og pappa.»

Å bli oppmerksom på egne forventninger til andres kjønnsroller og legning, er ikke det samme som å være motstander av tradisjonelle kjønnsuttrykk. Det skal være lov å være ei jente som liker å pynte seg eller en gutt som liker biler. Det er fint å være begeistret når to heterofile ungdommer forelsker seg og blir kjærester. Oppmerksomhet om kjønnsroller og kjønnsidentitet handler samtidig om å gi den man snakker med, større frihet til å være seg selv. Noen liker å pynte seg, andre liker det ikke. Noen ønsker seg en kjæreste, andre har slettes ikke lyst på noen. Atter andre ønsker en kjæreste på en annen måte enn man først forventer.

For dem som bryter med heteronormativiteten eller har venner eller familie som gjør det, blir hver heteronormative episode en påminnelse om å være «annerledes». Som leder for barn, unge eller voksne har man privilegiet å kunne etablere inkluderende praksiser i ei gruppe. Ofte skal det ganske lite til.

Selv om det strider mot normkritisk pedagogikk å komme med fasitsvar, har vi her noen eksempler på praksiser som kan motvirke ekskludering. Hvis du reagerer på å revurdere bruk av begrep som mamma og pappa, er det viktig å understreke at dette er råd ment for situasjoner der du møter ukjente mennesker. Vet du at en person er mammaen til noen, kan du selvfølgelig kalle vedkommende mamma. Vet du at en gutt og ei jente er kjærester, er det ikke noe i veien for å si at du synes det er hyggelig. Å ha en inkluderende praksis handler ikke om ikke å kunne bekrefte det vi vet. Det handler om ikke å forvente eller forestille oss det vi *ikke* vet.

Å bruke et inkluderende språk om andres familie er videre ikke det samme som ikke å kunne mene at noen typer samliv er moralsk riktigere enn andre.

Noen mennesker vil mene at det er best for barn å vokse opp i en bestemt familiestruktur. Hvis du mener dette, er det like fullt en god tommelfingerregel å huske på at barn ikke selv kan velge sine foreldres samlivsform eller kjønnsidentitet. Du kan ønske å reflektere kritisk rundt familiestrukturer på

samfunnsnivå eller i møte med voksne mennesker, samtidig som du ikke legger opp til å ramme barna. Tenk etter om du kan ordlegge deg på måter som gjør at barna slipper å måtte forsvare eller forklare foreldrene sine.

Hvis det i din sammenheng er vanlig å kan dere vurdere å...	... så oppnår dere kanskje:
Alltid anta at barn vokser opp med sin biologiske mor og far...	Bruke begrep som «voksne hjemme hos deg,» «familien din» og «den som henter deg etter leiren».	At barn som bor hos eneforsørger eller stefforeldre, er adoptert, er i fosterhjem, opplever skilsmisse eller har to mammaer/to pappaer, slipper å føle seg utpekt som annerledes.
Tiltale ukjente voksenpersoner i følge med barnet som moren eller faren til barnet...	Hilse på ukjente voksenpersoner og høre hvordan de selv eller barnet definerer sin relasjon til barnet.	Kleine situasjoner der det viser seg at vedkommende er barnet sin søster, onkel, familievenn, mamma nr. 2 eller oldefar.
Ønske at gutter og jenter blir kjærester, og derfor ha tradisjon for å lage masse oppstyr hvis en gutt og ei jente blir kjent med hverandre på leir...	Slutte med det.	At flere gutter og jenter tør å bli kjærester på leir, fordi de får lov til å bli kjent med hverandre uten å oppleve press fra omgivelser som ønsker at de skal oppføre seg på en bestemt måte. I tillegg bidrar det til å avdramatisere det at to gutter eller to jenter blir kjærester.
Ikke slå ned på det hvis leirdeltakere «flyr» fra gutterom til gutterom eller jenterom til jenterom om natta, men lage masse rabalder om det er aktivitet mellom et gutterom og et jenterom.	Slå like strengt ned på alle besøk på andres soverom etter et visst tidspunkt på kvelden.	Det blir roligere i soveområdet og flere får sove om natta.
Snakke mye om «de andre» uten å egentlig vite hvem du snakker til.	Ikke anta at alle du møter, er heterofile og cis-personer.	At praksis i gruppa faktisk kan endres, fordi dere blir oppmerksom på at dere ikke vet alt om hverandre. Noen kan tørre å fortelle de andre mer om hva de tenker og føler.
For eksempel å ha en temakveld om transpersoner og kjønnsidentitet og innlede med å si «Det finnes noen mennesker som ikke er helt som oss...»	Være trygg nok på deg selv og din egen identitet til at du kan bruke inkluderende uttrykk som «de av oss som er...» eller «de av oss som opplever...»	At bestemte tema ikke tas opp i solidaritet med noen andre det er synd på, men fordi vi som et fellesskap trenger å snakke om og lære mer om dette.

ØVELSER: KJØNNSIDENTITET

Innledning

NÅR ET BARN blir født, er biologisk kjønn ofte det første som kunngjøres. Kjønn er videre en av de første egenskapene som er med påvirke et barns muligheter i verden. I Norge er forskjellene mellom menn og kvinner mindre dramatiske enn mange andre steder i verden. Samtidig er det også i Norge bare litt over 100 år siden kvinner fikk stemmerett og 50 år siden kvinner begynte å få likestilt tilgang til arbeidslivet. Først fra 2005 måtte styret i allmennaksjeselskap ha minimum 40% av hvert kjønn. I mange sammenhenger i det norske samfunnet styrer fortsatt kjønn forventninger og normer for oppførsel.

Det er ikke uvanlig at mennesker hele eller deler av livet føler at en ikke passer til å ha den kjønnsidentiteten eller kjønnsrollen en blir tillagt av omgivelsene. I mange kristne miljøer forventes gutter og jenter å oppføre seg på bestemte måter. De som på ulike måter bryter med dette, kan få negativ respons av de andre. Hvis det alltid er en gutt som er den morsomste på leiren - kan det være fordi det blir ansett som «guttete» å ha den rollen? Hvis det alltid er jentene som baker kake til kosekvelden - er det fordi det forventes? Trange roller er sløsing med mennesker!

Øvelse 1:

Hvem står igjen?

ALDER: 15-30 år

TID: 20-30 minutter

ROM: Plass til at mange av deltakerne kan stå i bredden og alle deltakerne kan ta inntil 25 skritt framover

UTSTYR: Identitetskort til hver deltaker

Gruppestørrelse: Passer både små og store grupper. En stor gruppe kan eventuelt deles i mindre grupper for å snakke etterpå. En liten gruppe kan velge roller fra toppen av rollearket.

Øvelsen «Hvem står igjen?» er utviklet av Skeiv Ungdom Restart til deres Skoleprosjekt. Dette er en fin oppvarmingsøvelse for å komme i gang med en samtale om identitet og privilegier. Alle deltakerne får tildelt en rolle ved å trekke et kort eller en lapp med en beskrivelse på. Hvis dere er en stor gruppe, kan flere ha samme rolle. Be deltakerne lese teksten på lappene, og si at de ikke skal vise lappene til hverandre. Be deltakerne ta noen få minutter til å tenke gjennom rollen sin. Hvor bor de? Hvem bor de med? Hva slags bakgrunn har de? Hva bruker de dagene til?

Deltakerne stiller seg så ved siden av hverandre på en rekke. Fortell deltakerne at du kommer til å lese opp noen påstander. Hver gang påstanden stemmer med deres rolle, skal de ta et steg fremover. Hvis den ikke stemmer, skal de stå igjen. Les påstandene sakte, en om gangen. Ha gjerne gode

pauser mellom hver påstand slik at deltakerne får tenkt seg om.

Når du er ferdig med påstandene, kan du be deltakerne om å sette seg ned på gulvet på den plassen der de havnet. Deltakerne forteller hverandre nå hvilke roller de har hatt. Spørsmål til samtale:

- Hvorfor havnet rollen din akkurat der?
- Hva kunne vært gjort for å fordele privilegiene jevnere?

Roller

1. Du er en heteroseksuell mann som arbeider som ballettdanser.
2. Du er en singel gutt som jobber på kontor og sitter i rullestol. Du er oppvokst på et lite sted på Sørlandet.
3. Du er leder i et ungdomsparti. Foreldrene dine kom fra Chile på 70-tallet. Hver søndag går du til gudstjeneste i den katolske kirken i byen du bor.
4. Du er en mann i femtiårene som er nyskilt fra han som har vært din partner (og etterhvert ektefelle) gjennom 20 år. Du jobber som politimann.
5. Du er 14 år og muslim. Du bor sammen med moren din, som jobber i et departement i Norge.
6. Du er 12 år og kom til Norge fra Syria for et år siden sammen med en tante. Du er kristen.
7. Du er en kvinne som sitter i kommunestyret, er gift, har tre barn og dysleksi.
8. Du er kristen og datter av en amerikansk ambassadør. Du bor i Norge og går på en skole for synshemmede.
9. Du er en 17 år gammel jente som er ferdig med 10.klasse og jobber på Kiwi.
10. Du er en 30 år gammel skuespiller som jobber som hjelpepleier.
11. Du lever som ulovlig innvandrer og bor i skjul sammen med familien din fra Irak.
12. Du er datter av en sykepleier og studerer økonomi på universitetet.
13. Du er en muslimsk jente som bor med dine sterkt troende foreldre. Du studerer juss på universitetet.
14. Du er en 16 år gammel gutt som er aktiv i en menighet som ikke aksepterer homofili. Du er tiltrukket av både jenter og gutter.
15. Du er 25 år, utdannet tømrer, og leter etter jobb i Norge. Din kone og din to år gamle datter bor i Polen og er avhengige av din inntekt.
16. Du er en femten år gammel adoptert jente som bor med foreldrene på et lite sted i Nord-Norge.
17. Du er en hvit mann på 25 år som studerer økonomi og spiller tennis på fritiden. Du har hele livet kjent at du er en jente født i en guttekropp.
18. Du er en 60 år gammel mannlig biskop i Den norske kirke. Du er imot at kvinner og homofile skal kunne være prester.
19. Du er en tretti år gammel østeuropeisk kvinne som studerer på universitetet og har bodd i Norge i fem år.
20. Du er en 17 år gammel gutt som nettopp har blitt far. Du går på videregående skole.

Den som leder øvelsen, har en liste over ulike situasjoner der ulike personer skal få ta et skritt fram eller må bli stående stille. De benektende påstandene kan være litt forvirrende når man kun hører dem. Gjenta gjerne disse påstandene med vekt på benektelsen.

- Jeg har aldri måttet fortelle slektningene mine hva slags seksuell orientering jeg har.
- Ingen har noen gang spurt om jeg er gutt eller jente.
- Jeg behøver ikke å spare i slutten av måneden.
- Ingen har forklart mitt humør med at jeg har mensén.
- Jeg er ikke urolig for min fremtid.
- Jeg har ferie de samme dagene som min religions høytider.
- Jeg kan gå hånd i hånd med den jeg elsker uten å få rare blikk.
- Min jobbsøknad har aldri blitt sortert bort på grunn av at jeg har et merkelig navn.
- Jeg føler at mitt språk, min religion og min kultur respekteres av samfunnet jeg lever i.
- Jeg er ikke redd for å bli stoppet av politiet.
- Jeg kan kjøpe hudfargede plaster som ligner min egen hudfarge.

- Jeg har aldri blitt kalt noe nedsettende på grunn av min seksuelle orientering eller mitt kjønnsuttrykk.
- Jeg kan bade i offentlige svømmehaller uten å tenke over hvilken garderobe jeg skal bruke.
- Jeg kan velge hva jeg vil jobbe med.
- Jeg har ikke opplevd at noen har kastet skeptiske blikk etter meg på byen.
- Ingen har spurt meg hvilket land jeg egentlig kommer fra.
- Jeg har ikke hatt noen økonomiske vanskeligheter.
- Jeg har et norsk pass.
- Jeg kommer inn i bygninger uten problemer, selv om det er trapper opp til døren.
- Jeg har aldri skammet meg over klærne mine eller hjemmet mitt.
- Jeg føler at mennesker hører på meg og tar meg på alvor.
- Jeg kan besøke myndighetene uten å ha med tolk.
- Jeg kan være gatemusikant som sommerjobb uten å bli jaget av politiet.
- Jeg behøver ikke lete etter tilbud når jeg handler mat.
- Foreldrene mine og lærerne mine har fått meg til å tro at jeg kan bli hva jeg vil.
- Jeg er sjelden redd når jeg er ute på kveldene.
- Det er lett å få informasjon på morsmålet mitt.
- Ingen har kalt meg «søte, lille deg».
- Jeg er ikke på vakt når jeg går alene forbi en gruppe menn.

Øvelse 2:

Kjønnsroller og parforhold

ALDER: 15-19 år

TID: 20-30 minutter

ROM: Alle må kunne følge med og ta ordet

UTSTYR: -

GRUPPESTØRRELSE: Liten

I denne øvelsen skal vi bruke en fortelling fra et Ten Sing-kor. Én person leder øvelsen og leser opp fortellingen. Ved hvert spørsmål stanses fortellingen og det settes av tid til diskusjon i gruppa.

Kristne Kari og Ordinære Ola går i Tøffe Ten Sing sammen. Begge spiller i bandet. Kari spiller trommer, Ola spiller bass. De har vært kjæresten i noen uker nå. Alle i Tøffe Ten Sing synes det er veldig spennende at de har blitt et par. Mange er nysgjerrige på hvordan de har det sammen.

Denne dagen kommer Ola til korøvelsen på en knallrosa moped. Han har kjøpt den billig på et loppemarked og er veldig fornøyd. «Du kan sitte bakpå til kiosken i morgen,» sier Ola til Kari. Kari synes det er stas, og gleder seg til å sitte på med Ola. Men så kommer Siri og Amina, som går i klassen til Kari. De ler av mopedene til Ola, og sier til Kari at hun ikke kan være sammen med en gutt som har rosa moped. Kari blir flau. «Men hvem har bestemt at gutter ikke får ha rosa moped?» spør Ola.

DISKUTER: Hva kan jentene svare på det? Og hvorfor tror dere Kari ender opp med å være flau?

Ola har ganske langt hår, like langt som Kari har. Kari pleier å flette håret sitt når hun skal spille trommer, så det ikke skal være i veien. Ola pleier å ha håret i hestehale når han spiller bass, men det er krøllete og ganske stridt. Derfor låner Kari ham noen hårklyper før de skal begynne å spille. "Nå ser Ola ut som ei jente," sier Siri og Amina. De spør om Kari egentlig kanskje er lesbisk, siden hun er sammen med en gutt som har langt hår og rosa moped.

DISKUTER: Hva skal Kari svare på det? Hva tror dere Siri og Amina mener?

Petra Prest, som pleier å ha andakten på øvelsene av og til, kommer diskret bort til Kari i pausen med en brosjyre som heter Verdt å vente på. «Jeg hører at du har blitt sammen med Ola,» sier Petra. «Det var jammen fint. Hvis du har lyst til å snakke litt om det, kan du bare komme til meg. Jeg veit jo også hvordan det er å være jente, og husker hvordan gutta kunne være på den alderen.»

DISKUTER: Hva tror dere Petra prøver å si? Hvorfor vil hun ikke si det rett ut? Hva tror dere Kari tenker?

Dag Dirigent er noen år eldre enn medlemmene i Tøffe Ten Sing. Han har akkurat gifta seg med Greie Grete. De traff hverandre på Ten Sing-tur. I dag begynner Dag å fortelle om da de møtte hverandre, og hvor fint det er at de begge to fortsatt er engasjert i Ten Sing. Han sier at han håper flere vil gjøre som Kari og Ola, og finne seg en kjæreste som er med i Ten Sing. Ola har bare vært med i Ten Sing i to måneder, og er litt usikker på om han skal fortsette. Men Dag klapper Ola på skulderen og sier at hvis Ola frir til Kari, så kan hele Tøffe Ten Sing komme og synges i vielsen deres. Kari synes det er en kjempeidé, men ler og sier at de ikke skal gifte seg, akkurat.

DISKUTER: Hva tror dere Dag mener med å fortelle om at han møtte Grete i Ten Sing? Hva tror dere Ola synes om det? Hva tror dere Ola tenker om at Kari sier at de ikke skal gifte seg?

Kule Kåre tar følge med Ola hjem fra korøvelsen. «Har dere gjort noe, ennå? Eller er Kari litt kjip?» spør han. Kule Kåre er sammen med Pene Pia, og de pleier å kline åpenlyst utenfor menighetshuset før korøvelsene. Sannheten er at Kari er den av dem som er mest ivrig, og Ola ikke er helt sikker på hvor langt han har lyst til å gå. Kari respekterer hans grenser, men Ola veit at hun skulle ønske at han ville gå lenger enn de har gjort.

DISKUTER: Hva tror dere Ola svarer Kåre? Hvorfor?

Øvelse 3:

Kjønnsroller og parforhold

ALDER: 20-30 år

TID: 20-30 minutter

ROM: Alle må kunne følge med og ta ordet

UTSTYR: Ark og tusjer hvis dere vil notere

GRUPPESTØRRELSE: Liten gruppe

Irene Tysnes har skrevet doktorgrad om hvordan jenter og gutter sjekker hverandre opp på fire store kristne sommerstevner. Les sitatet og diskuter dere gjennom spørsmålene under. Hvis det er én som leder samtalen, pass på å gi rom for å snakke generelt og ikke anta at alle har erfaringer med å være i et parforhold.

Jenter og gutter må altså tilpasse seg den heteroseksuelle rammen for å bli akseptert som deltaker på sjekke-markedet. Sommerstevnene er en del av en kjønnset virkelighet, og sjekkingen foregår ut fra faste, nærmest karikerte idealer om kvinneroller og mansroller. De snille kristne jentene sjekkes opp av de tøffe kristne (og ikke-kristne) guttene. Jentene og guttene forsøker å tilpasse seg dette spillet på best mulig måte. I enhver situasjon er det viktig å framstå som «riktig jente» eller «riktig gutt». Ikke alle får til å bli «mønsterdeltakere» på sjekke-markedet. De sjenerte guttene opptrer i strid med idealene og blir oversett av jentene. Jenter som er for aktive kan latterliggjøres og fryses ut av gjengen. De homoseksuelle forsvinner ut av miljøet fordi de ikke passer inn.

(Irene Tysnes: *Campe med Gud*, s. 195)

Spørsmål til teksten:

- Er denne beskrivelsen gjenkjennelig fra noen miljøer du kjenner til? Er det i så fall uttalte kristne miljøer, eller gjelder noe av dette andre miljøer som du tilhører?
- Hvem lager «reglene» for hvordan unge mennesker blir kjent med hverandre i miljøer som du er en del av? Føler du deg fri til å bli kjent med andre mennesker på din måte?
- De fleste som Tysnes har intervjuet, er tenåringer eller i begynnelsen av 20-åra. Er det noe med hennes beskrivelser som du tenker at sannsynligvis ville vært annerledes hvis hun primært snakket med eldre personer?

Øvelse 4:

Å knekke koder

ALDER: 15-30 år

TID: Fra 10 minutter per kode, avhengig av hvor vanskelig den er og hvor stor gruppa er. I tillegg minimum 10 minutter til samtale etter øvelsene.

ROM: Plass til å sitte eller stå i ring

UTSTYR: -

ANTALL DELTAKERE: Bør være minst 5

En leder legger opp til «kodeknekkerek» eller systemlek. Det er en fordel at deltakerne kjenner hverandre litt eller at denne leken kommer etter at

gruppa først har lekt andre leker. Denne typen leker har til felles at lederen har bestemt en hemmelig regel. Deltakerne må gjette hva regelen går ut på gjennom å prøve og feile. Etter hvert forstår flere og flere hva regelen er. Taperen er den siste som forstår regelen. Det er viktig at lederen tilpasser regelens vanskelighetsgrad til deltakernes alder og nivå. Her følger eksempel på en lek som kan brukes: Deltakerne sitter i ring. Den hemmelige regelen er at man skal si noe som starter med siste bokstav i forrige ord. Lederen sier etter hvert forsøk om det var riktig eller feil. I begynnelsen vil ikke deltakerne som gjør det riktig, forstå hvorfor det var riktig. Men ved å lytte til hva som blir feil eller riktig av det de andre sier, kan deltakerne forsøke å finne et mønster.

Den første sier «Mitt skip er lastet med bananer,» og så skal neste si noe som begynner på siste bokstav i banan, for eksempel «redikksalat,» og neste noe på siste bokstav i redikksalat, for eksempel «saftis.»

For å øke vanskelighetsgraden, kan det for eksempel være andre eller tredje bokstav i ordet som skal være første bokstav i neste. For å gjøre det enklere, kan det være at alle ordene skal høre sammen, for eksempel at alle skal si navnet på et dyr for å få riktig. En annen variant er at deltakernes egen forbokstav skal være første bokstav i ordet de sier.

Det går også an å leke leken uten ord, for eksempel ved å ha en gjenstand som skal overleveres til neste person på en bestemt måte eller i kombinasjon med en bestemt bevegelse.

Overføringsverdien til samtale etterpå kan være litt avansert. Innled samtalen med å snakke om at det finnes mange sosiale koder eller uskrevne regler. På samme måte som deltakerne i leken vil forsøke å forstå hva den hemmelige regelen er, ønsker de fleste mennesker å forstå hva slags uskrevne regler som gjelder for oppførsel i et miljø. Noen ganger kan uskrevne regler virke helt meningsløse for en som kommer utenfra.

Det finnes mange koder eller uskrevne regler for hvordan jenter og gutter skal oppføre seg. Ofte blir

disse reglene «strengere» i og etter puberteten. Det skjer en del prøving og feiling, og reglene kan også plutselig endre seg underveis. Eksempler på sånne regler kan være at jenter skal ha langt hår og gutter skal ha kort hår, eller at jenter og gutter skal være tiltrukket av hverandre. Hvis man bevisst eller ubevisst bryter reglene, kan man bli sanksjonert av omgivelsene.

Til samtale etterpå:

- Hvordan føles det å måtte gjette hva regelen er?
- Hvordan føles det når man ikke får det til?
- Noen forstod koden tidlig. Hvordan oppførte de seg mot dem som forstod den sent?
- Er det noen sammenhenger i ditt liv der du opplever å være med på denne typen lek?

Eksempler på kodekneking i dagliglivet kan være: Ikke å forstå hva slags klær som er moderne, ikke å skjønne kulturelle koder i et land man kommer til, å være den eneste i vennegjengen som ikke har opplevd en spesiell ting, eller å være den eneste som ikke har sett en film de andre snakker om. Her er noen eksempelfortellinger som kan brukes som illustrasjon:

Nina forteller: «Jeg forstod ikke hvorfor de andre jentene plutselig ikke ville leke med guttene mer. Eller hvorfor det var så spennende å se om guttene ville komme bort til oss hvis vi hadde filmkveld. Jeg var ikke så interessert. Så skjønte jeg at de andre jentene ikke var like interessert i hverandre som jeg var i enkelte av dem...»

Kim forteller: «Så lenge vi var små, så var det ikke så farlig hva jeg hadde på meg eller hvem jeg likte å leke med. Jeg var mest sammen med jenter. Vi lekte sammen, både med typiske jenteting som dukker, og med andre ting. Jeg pleide å få være med dem hjem. Av og til lånte vi klær av hverandre og kledde oss ut. En jente fikk et sminkesett til bursdagen sin. Vi hadde det kjempegøy med å sminke hverandre, og så var vi lik som fine damer som gikk på tur i gata utenfor. Helt til en dag da vi møtte en av lærerne våre, og han ble helt sjokkert over at jeg hadde på meg kjole. Da forsto jeg at det ikke var lov for meg å bruke kjole, og jeg begynte å skamme meg over at jeg syntes det var gøy.»

Kristin forteller: «Jeg vet ikke hvorfor, men jeg takler bare ikke ironi. Mange av vennene mine synes det er kjempegøy med ironi, og jeg ler jo når de andre ler, men jeg er alltid litt redd for ikke å forstå når noe er ironisk ment. For jeg vil jo ta dem på alvor, og jeg skulle ønske at jeg intuitivt forstod når de mente det og når de ikke mente det.»

Aisha forteller: «Besteforeldrene mine bor i Pakistan, og jeg har mange søskenbarn der. Vi pleier å reise dit på sommerferie. Jeg føler meg alltid litt dum, fordi jeg ikke har alle de samme referansene som dem. De ser pakistansk tv, følger med på pakistansk politikk... Og så tenker de ikke over at jeg ikke gjør det. Ofte later jeg som jeg forstår hva de snakker om, selv om jeg egentlig ikke gjør det.»

Øvelse 5:

Hvem bestemmer?

ALDER: 15-30 år

TID: Ca. 10 minutter per runde, avhengig av gruppestørrelse

ROM: Plass til alle + litt løpeplass

UTSTYR: Like mange stoler som det er deltakere

ANTALL DELTAKERE: Passer best større grupper

I denne leken brukes en variant av stolleken, som er populær blant annet i barnebursdager. Den vanlige stolleken går ut på at en leder setter fram stoler. Det er en stol for lite hvis alle deltakerne skal sette seg. Deltakerne går i ring rundt stolene mens det spilles musikk. Når musikken stopper skal alle sette seg på hver sin stol. Den som ikke får en stol, går ut av leken. Det tas bort enda en stol, og deltakerne går i ring igjen. Sånn fortsetter leken til det er én stol og to deltakere igjen. Vinneren er den som sitter på den siste stolen.

I denne øvelsen forutsettes reglene for vanlig stollek kjent av gruppa, sånn at de skal merke at reglene håndheves urettferdig. Lek gjerne en runde med vanlige regler tidligere i samlingen, slik at alle kjenner leken. Øvelsen går ut på at lederen bevisst manipulerer stolleken. Manipuleringen gir noen av deltakere fordeler og ulemper uten at de forstår

hvorfor. Gi gjerne individer privilegier på bakgrunn av egenskaper de ikke selv har gjort noe for å fortjene, for eksempel første bokstav i fornavnet, hårfarge eller høyde. Unngå å gi privilegier på bakgrunn av egenskaper som ofte gis verdi utenfor leken, for eksempel kjønnsuttrykk, bosted eller etnisitet. Privilegier kan være å få lov til å stå stille og holde på en stol, få sette seg tidligere eller få ta en stol til side og vente en runde før man igjen er tilbake i leken. Ulemper kan være å måtte løpe mye større runder enn de andre, å måtte konkurrere med fire andre om én spesiell stol eller å måtte gå i blinde.

Målet er at deltakerne skal bli irriterte og forvirra. Vurder utfra hvordan du kjenner gruppas temperament og sammensetning hvor store privilegier du vil gi enkeltpersoner underveis. Det er ikke meningen at noen skal gi opp.

Sett gjerne denne leken i sammenheng med øvelsen «Hvem må stå igjen?» Diskuter i gruppa hvordan det var å være den som møtte mange hindringer, og hvordan det var å være den som hele tiden var sikker på å skulle vinne. Gi tid til å dele både morsomme og frustrerende inntrykk.

Avhengig av hvor lydig gruppa var mot lederen av leken, kan det stilles spørsmål ved om hvorfor de fulgte instruksjonene. Erfaringene kan brukes til å snakke om andre «regler» som mange finner seg i, selv om resultatene er urettferdige og selv om vi ønsker at alle skal ha like muligheter og føle seg velkommen. Finn eksempler sammen på ting som «bare er sånn» og som de fleste ikke blir plaget av. Her er noen eksempler som dere kan bruke

- Hvis alle snakker norsk og det er noen få til stede som ikke forstår
- Hvis informasjon bare gis muntlig og noen har vansker med å oppfatte den
- Hvis det ikke går an å ha med rullestol inn på lokalbussen
- Hvis alle skal på jente- og guttemøte og noen har en annen kjønnsidentitet
- Hvis det arrangeres speed-dating på sommerleir og jenter bare får date gutter
- Hvis ungdomsgruppa skal ha rekefest og en person er allergisk mot skalldyr

Øvelser i andre opplegg:

Kortspillet Barnga

ALDER: 15-30 år

TID: 60-90 minutter

ROM: Rom med plass til 4-10 deltakere ved hvert bord. Bruk minimum 3 bord med 4 deltakere på hvert

UTSTYR: En kortstokk på hvert bord

ANTALL DELTAKERE: 12-60

Norges Fredslag har på denne nettsiden beskrevet kortspillet *Barnga*: <http://www.iu.folkehogskole.no/sites/i/iu.folkehogskole.no/files/9061d0b6f-bc2304fad4bc38e6ffca506.pdf> Kortspillet gir en praktisk øvelse som handler om å komme til et sted med ukjente koder, og om å knekke dem. Den kan være et alternativ til øvelse 4.